

ФИЛМ

LUGARDA
1968

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА (I)

Уредници
Катарина Мелић
Милена Нешић Павковић
Драган Бошковић

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА

Крагујевац
2022.

САДРЖАЈ

Александра В. Чебашиек

ЋУТАТИ ИЛИ ГОВОРИТИ:

ПЕДАГОШКИ АСПЕКТИ ХОЛОКАУСТ-ДИСКУРСА / 11

Марија Д. Луковић

НОВИ ЈЕЗИК ХУМАНИЗМА:

НЕ ЗАБОРАВИТИ ХОЛОКАУСТ! / 23

Ивана П. Остојић

ДЕГЕНЕРИСАНА УМЕТНОСТ:

ИМАЛИ СУ ЧЕТИРИ ГОДИНЕ / 35

Анђела Т. Вујошевић

ДИСКУРСИВНЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ ХОЛОКАУСТА:

СТВАРАЛАШТВО АНСЕЛМА КИФЕРА / 49

Јована Д. Костић

РОК'Н'РОЛ И ХОЛОКАУСТ / 59

Александра С. Секулић

НЕПРАВО У НЕМАЧКОЈ ЗА ВРЕМЕ НАЦИОНАЛСОЦИЈАЛИЗМА / 67

Катјарина С. Лазић

РЕФЛЕКСИЈА ПРОШЛОСТИ И ПОЕТИКА ПОСТМЕМОРИЈЕ / 83

Лела М. Вујошевић

ДВЕ ПЕТИЦИЈЕ: НЕ ДАМО ЈЕВРЕЈЕ – НАШЕ КОМШИЈЕ / 93

Гордана М. Јоцић

„АРИЈЕВСКИ ПАРАГРАФ” И РАСНЕ ТЕОРИЈЕ

У СРБИЈИ ТОКОМ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА / 111

Бојана Г. Ракоњац

ШЕКСПИРОВ *МЛЕТАЧКИ ТРГОВАЦ* КРОЗ ПРИЗМУ

АНТИСЕМИТИЗМА У ТРИ ИЗВЕДБЕ: ДВОРСКО ПОЗОРИШТЕ

БЕЧ (1943), ЈУГОСЛОВЕНСКО ДРАМСКО ПОЗОРИШТЕ

БЕОГРАД (2004) И ВЕНЕЦИЈАНСКИ ГЕТО (2016) / 125

Сандра Р. Тешиовић

ДИСКУРС О НАЦИСТИЧКОЈ ПРОШЛОСТИ У РОМАНУ

СТАРИ МАЈСТОРИ ТОМАСА БЕРНХАРДА / 137

Теодора С. Илић

БУДУЋНОСТ СЕБАЊА НА ХОЛОКАУСТ:

ПОСТМЕМОРИЈА У РОМАНУ *EAST-WEST STREET*

ФИЛИПА СЕНДСА / 151

Верка Г. Карић

ДАНИЛО КИШ И ИСТРАЖНИ ДИСКУРС:

ХОЛОКАУСТ И ЈЕВРЕЈСКИ ИДЕНТИТЕТ У ДЕЛУ *ПСАЛАМ 44* / 163

Драѓана М. Вучковић

АНТИСЕМИТИЗАМ У ДЕЛУ *ДНЕВНИК* ЕЛЕНЕ БЕР / 173

Дуња Д. Томовић

РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА ЛОГОРА У РОМАНУ
ПИСАЊЕ ИЛИ ЖИВОТ ХОРХЕА СЕМПРУНА / 193

Милица М. Карић

БИТИ ЈЕВРЕЈИН: ПРИЧА ЈЕВРЕЈИНА ЛУТАЛИЦЕ ЖАНА Д'ОРМЕСОНА / 207

Илија Д. Обровић

(НЕ)СУОЧАВАЊЕ СА ПРОШЛОШЋУ НА ПРИМЕРУ
РОМАНА ИСЕЉЕНИЦИ В. Г. ЗЕБАЛДА / 223

Јована Д. Стојановић

КРВАВА ПОВРАТНА СПРЕГА
– ГЕЦ И МАЈЕР У ОГЛЕДАЛУ СМРТИ / 245

Александра З. Стојановић

УЧЕЊЕ ПОСЛЕ АУШВИЦА: ХОЛОКАУСТ У КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ НА
ПРИМЕРУ РОМАНА ДЕЧАК У ПРУГАСТОЈ ПИЦАМИ ЏОНА БОЈНА / 255

Сара Николић

ЖИВОТ ЈЕВРЕЈА ЗА ВРЕМЕ ОКУПАЦИЈЕ
У РОМАНУ САРИН КЉУЧ ТАТЈАНЕ ДЕ РОНЕ / 269

Тамара Јевремовић

ТРАГАЊЕ ЗА ДОРОМ У ДЕЛУ ДОРА БРУДЕР ПАТРИКА МОДИЈАНА / 283

Јована З. Белић

СУОЧАВАЊЕ СА ПОЧИНИЛАЧКОМ ПРОШЛОШЋУ У
ФИЛМУ ЛОРЕ РЕДИТЕЉКЕ КЕЈТ ШОРТЛАНД / 293

БИОГРАФИЈЕ АУТОРА / 309

Драгана М. Вучковић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за романистику

АНТИСЕМИТИЗАМ У ДЕЛУ ДНЕВНИК ЕЛЕНЕ БЕР

Предмет нашег рада јесте антисемитизам у делу *Дневник* Елене Бер. Како бисмо испунили наш циљ и утврдили на који начин је заговаран и спровођен антисемитизам у овом делу, најпре дајемо преглед закона и антијеврејских мера који су донети у Немачкој и Француској у XX веку. Уз њихову помоћ нацисти су на челу са Адолфом Хитлером у Немачкој и влада из Вишија на челу са Маршалом Филипом Петеном у Француској ограничавале и одузимале слободу и права Јеврејима, да би их потом хапсили и одводили у логоре, где је највећи број људи ту остао до смрти. Трагичну судбину доживела је и млада студенткиња англистике, Елена Бер, која је током Другог светског рата писала свој дневник и бележила детаљно све мере и све репресалије спровођене над Јеврејима у окупираној Француској. Стога је овај лични документ истовремено и вредно историјско сведочанство, на основу којег долазимо до тачних и прецизних података о присутности антисемитизма у Француској у периоду рата, који уједно представљају и резултате нашег рада. Закључак до којег смо дошли упоређујући антисемитске мере у Немачкој и Француској, а уз помоћ података из *Дневника*, јесте тај да постоји подударност у изрицању мера у ове две земље, те да су мере у Француској спровођене управо по угледу на мере у Немачкој. Такође, у оба случаја Јевреји посматрани су као државни непријатељи које треба уништити, тако да се мржња, тј. антисемитизам, испољавала кроз најразличитије видове тортуре без обзира за узраст и статус Јевреја.

Кључне речи: антисемитизам, антијеврејски закони, антијеврејске мере, дневник, Други светски рат, Елена Бер, Немачка, Француска

1. Увод

Предмет овог рада јесте антисемитизам у делу *Дневник* Елене Бер, али и антисемитизам у XX веку у Немачкој, која је била главни протагониста антијеврејске мисли, као и у окупираној Француској, у којој је ово дело настало. Како бисмо на адекватан начин одговорили на ову тему, најпре треба објаснити појам *антиисемитизам*. „Антисемитизам је мржња према Јеврејима базирана на предрасудама, стереотипима и лажима, усмерена према појединцима, заједници, или према институцијама и симболима који су јеврејски или се доживљавају као јеврејски” (Кољанин 2018а: 2). Холокауст је прогон и убијање европских Јевреја од стране нацистичке Немачке и њених сарадника у периоду између 1933. и 1945. године, и представља најекстремнији пример антисемитизма у историји човечанства². Он је „систематски планиран”, и у том је периоду убијено „6 милиона Јевреја” (Кољанин 2018б: 2).

Пре свега, важно је истаћи да је нетрпељивост према Јеврејима присутна и пре деветнаестог века, а њу обележавају три кључна догађаја. Први је

1 dragana.vuckovic@hotmail.com

2 The word *antisemitism* means prejudice against or hatred of Jews. The Holocaust—the state-sponsored persecution and murder of European Jews by Nazi Germany and its collaborators between 1933 and 1945—is history’s most extreme example of antisemitism. <<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/antisemitism-1>>, 21. 1. 2022.

состављање и ширење светом фалсификованих докумената, *Протокола сионских мудраца*, у којима су Јевреји представљени као европски непријатељи који желе да преузму власт над свим другим народима, посебно хришћанима. Други покушај напада на Јевреје 1894. године познат је као Драјфусова афера, у којој је капетан Драјфус оклеветан од стране официра генералштаба, заговорника антисемитизма, да је предао важне француске документе Немачкој. Након тога, као трећи битан моменат, следи изразито антијеврејско расположење у Аустрији под вођством тадашњег градоначелника Беча, адвоката Карла Лигера, који је био оснивач Хришћанско-социјалистичке партије и јавно пропагирао антисемитизам. Ова три догађаја само су увод у двадесети век и ратове у којима ће, поред других народа, у заиста великом броју и на најсуровије начине страдати европски Јевреји, све до њиховог практично потпуног истребљења са тих простора. Држава која је била доминантна у тој замисли јесте Немачка, будући да су антисемитизам и прогон Јевреја биле централне идеје нацистичке идеологије у Немачкој пре и током Другог светског рата (Лазих 2015: 83). У том периоду донет је велики број тзв. „*numerus clausus*”, односно, антијеврејских мера које су се постепено шириле из Немачке на земље које су биле њене савезнице, али и на окупиране земље од стране Немачке.

Када је реч о антисемитским мерама које су донете у окупираној Француској током Другог светског рата, њих ћемо представити уз помоћ примера које проналазимо у *Дневнику* који је написала Елена Бер. Реч је о дневнику који је субјективне природе, али који истовремено представља историјски документ јер сведочи о оном што се заиста догодило, само што се то сазнаје из ауторкине перспективе. Прецизно и по датумима, Бер наводи мере онако како су доношене и објашњава како су се оне одражавале на њу и на њену околину. Дневник дакле даје увид у живот протагонисткиње, Елене Бер, али и Јевреја у окупираној Француској. Зато када говоримо о дневнику као рукопису пишемо ту реч малим словом, а када мислимо на објављено дело, пишемо великим и истичемо курзивом.

2. Историјски контекст антисемитизма

„Јевреји су и етничка и верска заједница” а њихова се религија зове јудаизам. То је „стари народ чију историју можемо пратити кроз више од пет хиљада година”, док своје порекло воде са „античког Блиског истока” (Кољанин 2018а: 2). Са територије данашњег Израела, која је у периоду прогона била у саставу Римске империје, Јудеји су протерани из своје постојбине од стране Римљана, што је довело до тога да се овај народ насели широм света. Свуда где су се насељавали они су испољавали намеру да задрже своју културу, систем вредности и религијска веровања. Висок степен културолошке, националне и религијске свести код ове етничке групе видан је и данас. Ово пак није спречавало припаднике јеврејског народа да усвоје и обичаје земаља у којима су се насељавали, те да успоставе добре односе са традиционалним становништвом са ових подручја у раним периодима свог насељавања. На неким просторима успевали су да живе у мирном суживоту и добросуседским односима годинама, па и вековима, али било је и случајева да су у многим, претежно хришћанским земљама, морали да се суочавају са многобројним предрасудама које су водиле у дискриминације и антисемитизам у свом основном облику. Можемо рећи да је основни разлог „спорења” хришћана и Јудеја био базично религијске природе и заснивао се на различитом тумачењу или признавању истих религијских веровања, тј. за хришћане, Исус

Христос представља Сина Божијег и његовог представника на земљи, док Јевреји оспоравају ове ставове и сматрају да божији изасланик до данас није дошао. Додатни елемент раздора јесте то што хришћани „криве” Јевреје за страдање Исуса Христа разаципањем на крст, посебно што је према веровању одлука о његовој судбини пала на руке народа, који је на крају и одлучио о њој, док је тадашњи римски гувернер, Понтије Пилат, „опрао руке” и судбину „Сина Божијег” ставио у руке тадашње јеврејске заједнице. Из овог разлога хришћанска је заједница на Јевреје гледала као на Богоубице. Овакво мишљење вековима је било заговарано од стране хришћанских Цркава свих конфесија. Узевши у обзир значај и снагу Цркве као институције у претходним епохама, није изненађујућа чињеница да су се оваким ставовима придружиле и световне власти, што је за последицу имало одређена ограничења права Јевреја у појединим земљама. Она су се огледала у делатностима којима су се Јевреји смели бавити или, на пример, поседовању земље. Оваква становишта Јеврејима су доносила и бројне економске проблеме.

У деветнаестом веку, са смањењем утицаја Цркве у друштву у Европи, те са развојем идеја просветитељства и са масовнијим образовањем људи, многе од предрасуда, па и према Јеврејима, губе на значају, а нарочито са развојем идеја политичких једнакости и слобода. Ово је утицало на стицање равноправности Јевреја као грађана према закону и поистовећивању њиховог положаја са положајем других народа. У истом периоду, интереси великих колонијалних сила (Велика Британија, Француска, Шпанија и др.) огледали су се у жељи за очувањем постојећих и оснивањем нових колонија, примарно у Африци и Азији. Често у циљу реализације оваких политика развијале су се и пропагирале идеје да су „белци” изнад других раса, те да стога морају да преузму примат над онима које су сматрали слабијим и мање цивилизованим. Примери овакве праксе су бројни, а почели су се јављати и идеолози који су овакав аргумент примењивали и на Јевреје. Њихово становиште се пре свега заснивало на томе да Јевреји представљају посебну расу људи са „заједничком крви” и истим физичким карактеристикама, те су их стога називали Семитима. У складу са овом философијом Јевреји су остали Јевреји по раси, без обзира на то да ли су прешли у хришћанство или не.

2.1. Кључни догађаји за развој и ширење антисемитизма у Европи

Иако су се централни догађаји везани за антисемитизам одиграли у двадесетом веку, још током деветнаестог века вршена је противјеврејска пропаганда. У том контексту незаобилазна је завера која проистиче из постојања тзв. *Протокола сионских мудраца*. Ову измишљену заверу пласирао је припадник руске царске тајне полиције у Француској, Пјотр Иванович Рачковски, објављујући фалсификоване документе који су представљали записе „тајних састанака лидера тајне јеврејске светске организације”, према којима су „сионске вође разрадиле један сложен план освајања света и уништења Хришћанства” (Ивановић 2020: 2). Према тим списима Јевреји су имали циљ да контролишу и манипулишу политичким партијама, економијом, штампом и јавним мњењем. Убрзо су ти протоколи били објављени широм света, укључујући и Сједињене Америчке Државе. Они су постали главно средство у рукама антисемита, који су уз помоћ њих пропагирани међу народом тврдње о завери коју имају Јевреји. Своју главну улогу у добијању подршке антисемитској идеологији добили су током двадесетих и тридесетих година двадесетог века, кроз политику Националсоцијалистичке немачке радничке партије, када су постали основа антисемитске идеологије у Немачкој.

Други важан догађај представља Драјфусова афера у Француској која се одиграла 1894. године. Официр јеврејског порекла у француској војсци, капетан Алфред Драјфус, био је, касније ће се испоставити, лажно оптужен да је предао Немачкој документе у вези са националном одбраном Француске, због чега је и ухапшен. Због овога му је суђено пред војним судом где је проглашен кривим за издају и осуђен на казну доживотног затвора коју је требало да издржава на Ђавољем острву, на обали Француске Гвајане. Ова афера довела је до поделе у француском друштву на оне са претежно националистичким и конзервативним ставом, који су показивали елементе антисемитизма и пропагирали његову кривицу, и друге, који су примарно интелектуалци либералних схватања, и који су сматрали да капетану није обезбеђено право на правично суђење, те да је читав процес исконструисан. „У парламенту и преко штампе започела је кампања за ревизију процеса. Кампања је трајала неколико година и на крају се успешно завршила. Драјфус је враћен са Ђавољег острва, а процес је обновљен, па је тек 1906. године установљено да је он невин, а да су кривци били антисемитски расположени официри генералштаба. После Драјфусовог случаја антисемити су изгубили сав свој утицај у Француској, а Јевреји су поново нашли мир” (Лазих 2015: 95). Након случаја Драјфус, антијеврејске идеје у Француској су примарно сузбијене, те су Јевреји релативно мирно живели у Француској све до тридесетих година двадесетог века.

Трећи значајан моменат везан за антисемитизам у Европи у овом периоду догодио се у Аустрији и свега неколико година након Драјфусове афере. У априлу 1897. године, за градоначелника Беча изабран је адвокат Карл Лигер (Lueger). Лигер је на функцији градоначелника био чак 13 година, све до своје смрти 1910. године. Он је основао Хришћанско-социјалистичку партију, која се у својој основној идеологији супротстављала јеврејским либералима и високој буржоазији. Лигер је сматрао да „Јевреји држе монопол на капитализам и да су други због тога у неравноправном положају у односу на Јевреје у политичкој и економској арени”³. Он је користио економски антисемитизам како би добио подршку малих бизнисмена који пате након налета капитализма током индустријске револуције у Аустрији. Према речима Жељка Лазиха, Лигер

је својом политичком борбом изазвао развој и успон ‘Хришћанског социјализма’ који је као изразито антисемитски у општинској управи добио већину мандата. Године 1899. почеле су да излазе и прве антисемитске новине. Када је клерикални део остатака племства и свештенства приступио антисемитском покрету, хришћански социјалисти добили су званичну подршку и антисемитизам је продирао свуда, у школе, цркве, јавне службе (Лазих 2015: 123).

Овај облик антисемитизма користиле су и друге десничарске странке у Аустрији и Немачкој почетком двадесетог века као средство да прошире своју популарност. Током Лигеровог мандата као градоначелника, становник Беча био је и Адолф Хитлер. Он је био под великим утицајем Лигеровог антисемитизма, али и његове способности да прикупи подршку јавности. Стога су управо Лигерове идеје те које се огледају у основи Нацистичке партије у Немачкој двадесетих година двадесетог века.

Дакле, јасно је да су антијеврејске мере и у Немачкој, Француској и Аустрији одузеле слободу и права Јеврејима на тим подручјима, да су угрозиле све аспекте њиховог живота укључујући професију, културу, штампу, образовање, слободу

3 <<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/antisemitism-1>>, 21. 1. 2022.

кретања, лечење у јавним установама, па све до одузимања имовине и држављанства. Све ово је само увод у „коначно решење” по питању Јевреја, а то су најпре протеривања, оснивање бројних логора, како прелазних, радних, тако и логора смрти, и на послетку мучне ликвидације јеврејског становништва. Како бисмо разумели до које мере су акти у Немачкој и Француској ограничавали слободу Јевреја, неопходно је да најпре представимо сет антијеврејских мера и да их укратко објаснимо. На тај ћемо начин дати историјску потпору тумачења и разумевања *Дневника* Елене Бер.

3. Антијеврејске мере у Немачкој и Француској

Начин на који су нацисти заговарали и спроводили антисемитизам је континуирано увођење закона и антијеврејских мера, који су имали за циљ да најпре ограниче, а потом и да потпуно одузму слободу и кретање Јеврејима. Из Немачке ове мере су се касније шириле и на остале окупационе зоне. Узевши у обзир да је предмет нашег рада дело настало на подручју окупиране Француске, фокус рада је на антијеврејским мерама које је спроводила Влада Вишијевске Француске, а које су проистекле из Немачке. Све те мере показаћемо на директним примерима из Елениног дневника, једног од најзначајнијих сведочанстава из периода током Другог светског рата, будући да ауторка ту говори о својој свакодневници и описује живот под окупацијом. Кратак преглед и упоређивање антисемитских мера у ове две државе биће нам добра подлога за разумевање околности у којима су живели Јевреји у Француској под немачким окупатором у условима рата.

Пре свега треба рећи да убрзо након доласка Адолфа Хитлера на власт почиње систематски прогон Јевреја. Како становништво не би одмах увидело степен антисемитизма нацистичке партије, она је почела да уводи нове антијеврејске законе и мере постепено. Тако је у периоду између 1933. и 1945. године донето око 2000 аката који су ограничили слободу и права Јевреја. Неизвесно је да ли је Хитлер у почетку планирао да убије Јевреје када је дошао на власт или је само желео да их протера из Немачке, али је као крајњи резултат настао план за њихово потпуно истребљење.

Прве мере које су издате у периоду од 1933. до 1934. године тицале су се углавном ограничавања учешћа Јевреја у немачком јавном животу. Први велики закон је издат 7. априла 1933. године и то је био „Закон о обнављању професионалне државне службе”, према коме су Јевреји „политички непоуздани” државни службеници и радници, те би их требало искључити из државне службе. То је уједно и прва формулација такозваног Аријевског параграфа који су увеле немачке власти са циљем да искључе Јевреје из организација, професија и других аспеката јавног живота. У априлу исте године ограничен је и број јеврејских ученика и студената у школама и на универзитетима. Закон који је потом уследио ограничио је активност Јевреја у медицинским и правним професијама, док су наредни закони и уредбе ограничили накнаду трошкова јеврејским лекарима из јавних, односно државних фондова здравственог осигурања.

Поред ових забрана наметнутих јеврејском становништву, током 1933. године нацисти су јавно спаљивали књиге Јевреја и антинациста, затим су насумично нападали Јевреје и одузимали њихову имовину. У то време, полиција и судови су престали да штите Јевреје, тако да нису имали никаквог заклона од непријатеља. У априлу се догодио и бојкот радњи, где је Немцима речено да не купују у продавницама и предузећима у власништву Јевреја, док је СА стајала испред радњи

како би обесхрабрила људе да уђу унутра. Такође је исте године основано Одељење за расну хигијену, односно „етничко чишћење”. Наредну, 1934. годину, обежило је искључење студената са испита из подручја медицине, стоматологије, фармације и права, док су Јевреји искључени из војне службе.

Година 1935. остаће упамћена по Нирнбершким законима. Они су формализовали „незваничне и посебне мере које су биле предузете према Јеврејима од 1935. године” (Лазих 2015: 88). Ту се издвајају два закона: Закон о заштити немачке крви и немачке части, којим је забрањено склапање бракова и ванбрачне везе између „Јевреја” („не-Аријеваца”) и Немаца, и Закон о држављанству Рајха, који је искључивао немачке Јевреје из држављанства Рајха. Допунске уредбе уз ове законе лишиле су Јевреје већине политичких права. Нису могли више да гласају, нити да обављају јавне функције. Такође, државне агенције на свим нивоима имале су циљ да искључе Јевреје из економске сфере Немачке, спречавајући их да зарађују за живот. Они су били приморани да региструју сву своју имовину, било у земљи било у иностранству, што је био постепен увод у експропријацију њиховог материјалног богатства од стране државе. Поред тога, немачке власти су намеравале да „аријанизују” све јеврејске послове, односно да отпусте јеврејске раднике и менаџере, као и да пренесу компаније и предузећа на Немце, који су их куповали по ценама које су биле званично утврђене много испод тржишних вредности. На овај начин број предузећа у власништву Јевреја је знатно смањен у Немачкој у периоду од априла 1933. до априла 1938. године, и то за готово две трећине.

Током 1935. и 1936. године Јевреји су били подвргнути и другим репресалијама: забрањен им је улазак у паркове, ресторане и базене, укинута је исплата бенефиција великим јеврејским породицама, нису више смели да користе немачки поздрав „Хајл Хитлер”, а потом им је забрањено и да користе електричну опрему, бицикл, писаће машине. Поред тога, ограничили су пасоше за путовања у иностранство, а многи јеврејски ученици и студенти су удаљени из немачких школа и са универзитета.

У наредне две године антисемитизам наставља да расте, а повећава се и прогон немачких Јевреја од стране немачке власти. Јеврејским лекарима је било забрањено да лече оне који нису Јевреји, док су јеврејским адвокатима одузете дозволе да се баве адвокатуром. 1938. године издате су и посебне личне карте Јеврејима, које су указивале на њихово јеврејско наслеђе, и које су били обавезни да носе са собом. Влада је такође захтевала од Јевреја да се идентификују на начине који би их трајно одвојили од остатка становништва, па је у августу исте године донета уредба да до 1. јануара 1939. године Јевреји који носе имена „нејеврејског” порекла морају својим именима да додају име Сара или Израел. У јесен 1938. године немачке власти наређују да се јеврејски пасоши обележе утиснутим црвеним словом „Ј”, а некима су пасоши одузети како би били спречени да напусте земљу.

Поред свих ових уредби, 1938. година је остала упамћена и по „Кристалној ноћи”, када се у ноћи 9. на 10. новембар догодио низ насиља над Јеврејима. Немачки и аустријски Јевреји су убијани, демолирано је и опљачкано 7500 јеврејских радњи, излози су разбијани. „Улице су биле прекривене сломљеним стаклом са јеврејских кућа, радњи и синагога” – приказ који је наметнуо име овом догађају. Те ноћи „спаљено је или уништено је 267 синагога”, оскрнављене су јеврејске куће, школе и болнице. „Убијено је више од 90 припадника јеврејског народа” (Кољанин 2018б: 4), а ухапшено је 30000 Јевреја који су депортовани у

концентрационе логоре. Све ово се догодило због убиства младог дипломате у Паризу, а што је заправо био само повод да се нанесе што већа штета јеврејском становништву. Исте године су и јеврејска деца избачена из немачких школа.

Године 1940. Јеврејима су конфисковани телефони и укинуте картице за одећу. Наредне, 1941. године, забрањено им је да користе јавне телефоне, да држе псе, мачке и птице. Али, још горе од тога, нису више смели да напуштају земљу и морали су да носе жуту звезду. Ова одредба наметнула је свим Јеврејима старијим од шест година да носе Давидову жуту звезду на којој је било исписано „Јеврејин”. На тај су начин били обележени и дискриминисани већ на самом почетку антијеврејске пропаганде током Другог светског рата. 1942. године уводе се и додатне мере: морали су да предају бунде и вумене ствари, затим забрањено им је да примају јаја или млеко. Поврх тога, слепе и глуве особе нису више смеле да носе траке којима би учесницима у саобраћају ставили до знања да не виде и не чују, док су све школе затворене за јеврејску децу. 1943. годину обележиле су континуиране депортације у логоре.

Све ове мере против Јевреја у Немачкој касније су примењене и у другим земљама Европе. Сви немачки савезници имали су задатак да их примене онако како су их упознали преко Немачке. Све ове мере су на готово исти начин примењене у Француској која је током Другог светског рата била окупирана од стране Немачке. У оквиру споразума о примирју који је Француска потписала са Немачком 22. јуна 1940. године, Француска је подељена на окупирану и неокупирану зону. Немачка је окупирала северну Француску и целу француску обалу од Атлантика до границе са Шпанијом. У неокупираном јужном делу земље, у граду Вишију, успостављена је нова француска Влада, на челу са маршалом Филипом Петеном, француским војсковођом. Ова Влада је прогласила неутралност, али се одредбама о примирју обавезала да ће сарађивати са Немачком. Администратори Вишија су прогласили антисемитско законодавство, „аријанизовали” јеврејску имовину, интернирали хиљаде и повремено хапсили стране и француске Јевреје са циљем да их транспортују у транзитне логоре. Одатле су их касније премештали у друге логоре, најчешће у Аушвиц, где је већина и убијена.

Тако је за свега неколико месеци, без интервенције окупатора, успостављена нова диктатура, „Француска држава” (наспрам Француске републике), која је представљала ауторитативан режим на челу са маршалом Петеном, који је имао ту моћ да наметне нови, политички, друштвени и морални поредак, „Националну револуцију”, што је имплицирало јасан раскид са Републиком и бранило принцип „националне заједнице” из које су искључени они који не могу да се асимилирају, а то су били Јевреји, комунисти, масони и странци (Русо 2012: 7). Та нова Влада одређивала се као радикални антикомунизам, чије основе почивају на темама и облицима деловања фашизма: револуционарна динамика, воља за надзором масе, важност харизматичног вође. То такође значи да је ова Влада склона политичком насиљу над противником, као и прогоном читавих категорија људи који су искључени, а то су Јевреји и странци. У свом још горем облику, ова искључења значе и одвођења народа у логоре, као и протеривања, а све са циљем да се уобличи француска нација (Русо 2012: 25–26).

Дакле, на снази у Француској био је један нови поредак, који се у свим својим акцијама пре свега ослањао на окупатора, тј. нацистичку Немачку. Већина акција које је спроводила Влада из Вишија зависила је од воље окупатора. Почев од 16. августа 1940. године, Немачка је контролисала све француске законе пре него што су били објављени у Службеном листу. Скоро ниједна важна

иницијатива Владе није предузета у полицијским, судским и економским пословима без њеног одобрења, макар и прећутног. Из тог разлога се политика владе из Вишија не може посматрати одвојено од политике окупатора (Русо 2012: 30), одакле проистиче чињеница да су све промене у вези са животом Јевреја биле повезане са вољом немачких власти.

Тако је по узору на Нирнбершке законе, Влада Вишијевске Француске донела своје дискриминаторне законе против Јевреја у Француској и њеним прекоморским територијама 1940. и 1941. године. Они су повезани са режимом маршала Филипа Петена, а реч је о периоду након капитулације Француске. То значи да су ти закони заправо били извршни акти, будући да је Парламент био распуштен 11. јула 1940. године. „Према овим законима, којима су означени као нижа класа, Јевреји нису могли да буду носиоци јавне власти и одузето им је држављанство. Њима се избацују Јевреји из свих цивилних и војних служби, као и свих професија везаних за медије и банкарство” (Лазих 2015: 96). Маршал Петен изјавио је да ови закони нису донети под утицајем Немачке, већ да су продукт француске традиције. Они нису засновани на расној основи, већ су повезани са културом и процесом асимилације Јевреја у француском друштву. Познато је да је од октобра 1940. до краја 1942. године Француска држава усвојила и објавила у Службеном листу (*Journal officiel*) преко сто аката који су имали за циљ да ограниче слободу и права Јеврејима. Забрањујући им да се баве одређеним професијама и одузимајући им имовину, вишијевске власти допринеле су њиховом маргинализовању. У центру интересовања ове законодавне политике био је управо правни статус Јевреја и ограничавање функција и професија којима могу да се баве.

Под управом и наредбом Филипа Петена дефинисана су два статуса Јевреја, којима се доводи у питање њихово место у друштву. Они несумњиво јасно оличавају антисемитски став према Јеврејима од стране Вишијевске Француске и актуелне власти, а гласе:

Чл. 1 – Сматра се да је Јеврејин, за примену данашњег закона, свака особа чије су три бабе и тројица деда јеврејске расе или од двојице деда и две бабе исте расе, ако је и сам његов/њен супружник Јеврејин/Јеврејка.

Чл. 2 – Јеврејима је забрањен приступ и вршење јавних функција и принципа наведених у наставку...⁴

Из овог документа проистичу антијеврејске мере, од којих прва ступа на снагу 3. октобра 1940. године, када Влада Вишијевске Француске проглашава Статут Јевреја. Према том документу, Јевреји више нису могли да буду магистрати ни официри. Искључили су их из полиције, затим из образовања (где су постојала извесна одступања за оне који су се борили у рату), потом из штампе, биоскопа, радија и позоришта. Други Статут је донет 2. јуна 1941. године, и по њему је Јеврејин „онај који је припадао јеврејској вери (*à la religion juive*) 25. јуна 1940. године и који је потомак две бабе и двојице деда јеврејске расе”⁵. Исте године издате су и друге „*numerus clausus*”, тј. уредбе које забрањују рад лекара, адвоката, нотара, фармацеута, хирурга стоматологије, бабице, архитекте, док су студенти добили забрану уписа на факултете. 26. априла 1941. године Јеврејима у окупираној зони се забрањује да раде као виши службеници или као запослени у контакту са јавношћу, а од 1. јула нису више могли да буду трговачки путници, путујући трговци, нити да продају тикете Националне лутрије.

4 <<http://www.aloumim.org.il/histoire/statut-juifs.html>>, 27. 1. 2022.

5 <<http://www.aloumim.org.il/histoire/lois-antijuives.html>>, 27. 1. 2022.

Поред тога што су им забранили да раде, власти су им одузимали и имовину, баш као што је био случај у Немачкој. Почев од 18. октобра 1940. године Јевреји су морали да пријаве своја предузећа. Са намером да елиминирају јеврејски утицај у националној привреди, комесари-менаџери су од 15. децембра 1940. године преузели управљање јеврејским предузећима. Жути натпис којим су дотад биле означене јеврејске радње замењен је црвеним натписом којим се јасно истиче да је управа у рукама аријевског комесар-менаџера. Временом закони постају још строжи, те је почев од 9. марта 1941. године Генерални комесар за јеврејска питања тај који је задужен да управља и располаже јеврејском имовином. 22. јула исте године именују се привремени администратори чији је посао да управљају јеврејским предузећима, зградама и покретном имовином, осим просторијама у којима живе Јевреји. Приходи од продаје уплаћују се на блокиране рачуне. Месеца дана касније, 25. августа, доноси се закон којим је сва јеврејска имовина у окупираној зони блокирана. Јевреји су са свог рачуна могли да подигну онолику количину новца која је била неопходна за живот, а износ тих сума одређивала је финансијска институција. У зиму, 17. децембра 1941. године, немачке власти изричу казну Јеврејима у вредности од милијарду франака.

Као што видимо, Јеврејима су с једне стране изрицани закони, док је са друге стране одузимања имовина. То све није било довољно, већ су они паралелно са новим мерама морали и да се пријаве властима како би били уписани у посебан регистар. Ово пребројавање почиње од октобра 1940. године и најпре се односи на окупирану зону. Од јуна 1941. попис се проширује на целу Француску. Пописивање је био само увод у оно што следи, а то је обележавање јеврејског становништва. Почев од 29. маја 1942. године сви Јевреји старији од шест година који су живели у окупираној зони морали су да носе жуту звезду са леве стране груди. Било је јасно прописано како та звезда треба да изгледа, којих је димензија, а изнад свега је било важно да буде добро зашивена за одећу и јасно уочљива. 11. децембра исте године сви Јевреји широм Француске морали су да се пријаве полицији или жандармерији како би се на њихову личну карту и карту за исхрану ставила ознака „Јеврејин“.

Многобројне уредбе против Јевреја су њихов живот знатно отежале и пореметиле свакодневницу. По угледу на немачке законе, и Јеврејима у окупираној Француској је 1941. године забрањено да имају радио апарате, док су им бицикле конфисковали. 1942. године им је забрањено да мењају пребивалиште, као и да буду ван смештаја између 20 часова и 6 часова. У Паризу, Јевреји су могли да се возе само у последњем вагону метроа. Исте године уследио је и низ других забрана: нису смели да посећују установе отворене за јавност, а то су биоскопи, позоришта, музеји, базе, библиотеке, кафићи, ресторани, јавни паркови и баште, и томе слично. Могли су да купују у продавницама (или да то раде други уместо њих) само у периоду између 15 и 16 часова. Такође су им укинута и телефонске линије, а забрањено им је и да зову из говорнице.

Ако упоредимо антијеврејске мере донете у Француској са онима у Немачкој, видећемо да су оне копија немачких мера, донетих још пре Другог светског рата. То није изненађујуће, будући да су немачке власти још раније биле наредиле својим савезницима да у својим земљама доносе законе и мере по угледу на њихове, као и да се ослањају на њихово одређење правног статуса Јевреја. Влада Вишијевске Француске је настојала да ни у једном сегменту не заостаје за окупатором, па је свакодневно током ратног периода вршила репресалије над јеврејским становништвом, доносећи уредбу за уредбом. Видимо да је поред закона

који ограничавају право запошљавања у одређеним секторима, слобода кретања Јевреја такође била нарушена, а њихова имовина конфискована. За Јевреје је било врло тешко да прихвате разне видове обележавања који представљају врхунац дискриминације и маргинализације. Све то је било само увод у одвођење Јевреја у логоре широм Француске, одакле су касније многи возовима транспортовани у Аушвиц. Неки су успели да дочекају ослобођење логора док су други, попут Елене Бер, у тој веома неизвесној борби поустали и преминули пре самог ослобођења логора. На том мучном путу кроз ратни период пратићемо Елену Бер, која је живи сведок поменутих закона и антисемитских мера, и која је „личност из унутрашњости окупиране Француске”. Она је, дакле, живи сведок режима Вишијевске француске владе. „Ови закони су били поништени после ослобођења и поновног успостављања законите републике” (Лазих 2015: 97).

4. Дневник Елене Бер као лично сведочанство и као историјски документ о антисемитизму у Француској за време Другог светског рата

Оно што посебно одликује дневник као књижевни жанр јесу битни и значајни историјски подаци, који имају пре свега вредност за историчаре, али и све оне који желе да сазнају праву истину о раздобљу у ком је неки дневник писан. Када је реч о Дневнику Елене Бер, посебну важност имају датуми који овде не само да прате хронолошки редослед догађања и протока Елениног живота, већ су значајни због датума доношења нових аката и повезивања историјских извора са личним извором који је припадао овој студенткињи англистике. Стога овај Дневник можемо посматрати и као лични и као историјски документ, у оба случаја вредно сведочанство из периода током Другог светског рата. Узевши у обзир време када је настао, ово дело представља значајан документ о утицају владе Вишијевске Француске на живот Јевреја у окупираној Француској и доношењу антијеврејских мера које су доводиле до постепене промене тока живота Јевреја, затим њиховог одвођења у логоре и боравка у нехуманим условима у тим логорима до смрти.

Имајући неки лош предосећај, Елена се одлучује да почне да пише дневник 7. априла 1942. године и да ту говори о свему што јој се дешава, почев од шетњи по магичном Паризу, о факултету и пријатељима са којима се дружи, о музици коју слушају и свирају, те књигама које чита, о момку Жерару који је отишао из града и неће доћи пре јесени, те о заљубљености и првој правој љубави – Жану Моравиецком. Елена доста пише и о породици и рођацима. Лепи описи Париза на почетку дневника временом бивају замењени страшним вестима, попут хапшења њеног оца, одвођења других људи, жена и деце у логоре, њиховом повратку, или пак умирању и свирепом убијању. Посебно место на тим страницама заузима њено ангажовање у *Општем савезу француских Израелита (Union générale des israélites de France)*, које је имало за циљ да помогне онима који су остали без неких чланова породице. Пре свега, она се посветила чувању деце која су остала без родитеља када су их одвели припадници Владе из Вишија.

На прве податке о Немцима и рату наилазимо у опису разговора између Елене и њеног пријатеља, Спаркенброука (тј. Андре Баја), који је рекао како ће Немци добити рат, па је Елена упитала шта ће бити са њима ако се то догоди. Друг јој је одговорио да то ништа неће променити, да ће увек бити сунца и воде, али је то Елену револтирало и храбро је одвратила како они (Немци) не дозвољавају свима да уживају у тој светлости и води. Овај кратак разговор нам на један

ненаметљив начин показује да се Елена осећа усамљено у тако великом и осунчаном граду, упркос драгим људима који је свакодневно окружују, те да је свесна да је у народу присутна дискриминација. Ту се по први пут алудира на мрачно доба у којем живи и које ће временом постати све теже.

Првог јуна мајка саопштава Елени да морају да носе жуту звезду, што је осма наредба по реду коју је издала Влада из Вишија Јеврејима 29. маја 1942. године. Ова наредба се тиче „мера против Јевреја” којом им се наређује да сви који су старији од шест година морају да носе жуту звезду у јавности. Та ознака, та „Јеврејска звезда је звезда која има шест крајева и димензије длана једне руке и црне контуре. Направљена је од жуте тканине и на њој је натпис црним словима ’ЈЕВРЕЈИ’. Мора да се носи са леве стране прса и да буде добро видљива и притом добро зашивена за одећу” (Бер 2008: 210). Дакле, овде видимо дискриминаторну меру која има за циљ обележавање јеврејског становништва. Елена се испрва оширала овој наредби, иако је била обавезујућа, али је ипак ставила на одећу 8. јуна. Већ само то ново обележје донело је и друге забране, те више није смела да се вози метроом као и уобичајено, већ је морала да уђе у последњи вагон.

Прецизни прописи који дефинишу како треба носити овај нови знак нису појашњавали да ће они који их не поштују трпети извесне последице. Након мање од месец дана, већ 24. јуна, Еленин отац, Ремон Бер, ухапшен је од стране француске полиције на Гестапова „јеврејска питања”, и то из разлога што његова жута звезда није била зашивена већ само причвршћена спајалицама како би је лакше премештао са одеће на одећу. Наизглед безазлен прекршај претворио се у хапшење и задржавање Елениног оца, чије залагање за Француску нису узели у обзир. Наиме, Ремон Бер је бивши директор Кулманових установа, одликован крстом из рата и Легије части у војном својству, и један од осам људи из његове „расе” (мисли се на Јевреје) који су под уредбама 8. члана закона од 3. октобра 1940, а који се односи на то да Јевреји који су се посебно залагали за Француску државу из области књижевности, науке и уметности, могу бити изузети од забрана предвиђених овим законом. У његовом случају то се није испоштвало, тако да овде имамо пример спровеђења мера на начин који је одговарао Влади, без обзира на претходно донете законе који би требало да штите Јевреје уколико и прекрше мере које тек ступају на снагу.

На наредним страницама свог дневника Елена говори о одвођењу родитеља и деце у логоре, одвајање деце од родитеља, примања вести о томе како су се неки вратили из Дрансија али не и њен отац, чији се долазак ишчекивао. У таквом једном окружењу Елена је постајала свесна положаја њених ближњих и одлучила да се заузме за децу која су остајала сама, те се 6. јула 1942. године добровољно прикључује *Општем савезу француских израелита*, како би била на располагању онима који су заговорени у логорима Дранси и Лоаре. Чланство и стицање легитимације требало је да јој омогуће заштиту, што је такође био само привид и давање лажне наде онима који се ангажују у том савезу. Из предговора *Дневника Патрика Модиаана* сазнајемо да је Елена „свакодневно била у контакту са породицама којима је недостајао по неки члан јер је ухапшен и одведен, па је тако била и директан сведок свих ужаса који су се тамо догађали. Ту спадају „Вел д’Ив”, логор Дранси и поласци Јевреја у зору са станице Бобињи, који су сви били смештени у теретним возовима” (Бер 2008: 8-9). Овакав један чин указује на Еленину доброту и храброст, као и спремност да буде у центру збивања.

У среду, 15. јула, Елена записује да се припрема нека трагедија са акцентом на одређени члан (*la tragédie*). Она и њена породица су сазнали да се после подне

спрема расија, тј. масовно хапшење, и да планирају да ухапсе 20000 људи. Јутро је почело управо са новом уредбом која се завршила том вешћу. Већ неколико дана присутан је терор над свим људима, највероватније од стране СС-а који су преузели командовање у Француској. Ужаснута пред свим тим призорима, Елена је одлучила да посведочи о свему што се дешавало у њеном окружењу, те записује следеће: „Бележим све чињенице, брзо, како их не бих заборавила, јер не треба заборавити.”⁶ (Бер 2008: 70). Отуда у наставку овог рукописа наилазимо на описе све тежих ситуација изазваних расијом и репресалијама од стране Владе из Вишија, као и конкретне примере суочавања са новим мерама. Тако се, да би избегла расију, једна цела породица угушила гасом: отац, мајка и петоро деце, док су се неке жене бациле кроз прозор. Неке агенти су убили јер су обавестили Јевреје да се сакрију. Поред тога, агенти су запретили јеврејском становништву да ће их одвести у логоре ако не буду послушни. Па ипак, упркос свему томе, Елена примећује да постоје симпатије међу људима, како на улици, тако и у метроу. Они саосећају једни са другима и повезани су истим мукама. А „што се невоље више гомилају, то се ова веза више продубљује. Нема више површних разлика између расе, религије ни друштвеног статуса”, у шта Елена никада није ни веровала. Постојало је само „јединство против зла, и заједништво у патњи” (Бер 2008: 71).

У свом дневнику ова млада девојка бележи да је није срамота да призна да су једине лепе ствари у њеном животу дани када је поред Жана Моравицеког, и увек када је одлазила до института надала се да ће га тамо срести. Но, истог дана када размишља о лепим тренуцима и Жану одмах увече записује да је издата нова, девета уредба, којом им се забрањује улазак у продавнице, осим између 15 и 16 часова, односно у време када су све продавнице затворене. За сутрадан ујутру су биле планиране масовне депортације у Дранси које нису важиле за старе француске борце, јер се Влада из Вишија противила да се они депортују, као и за жене ратних затвореника. Могли су да буду депортовани само странци, укључујући борце, и жене. Деца су слана са свих страна. Тог дана су у Вел д’Иву затворили на хиљаде жена и деце, неке од њих су се порађале, деца су урлала, сви су лежали на земљи, док су их Немци чували, како каже Елена Бер, мада их је заправо чувала француска полиција. Након тога, Елена пише да су она и друштво свирали, што не умањује чињеницу да су свесни свега што се дешава око њих.

Елена бележи и да је Лавал продао пољске и руске Јевреје, мислећи да се нико неће бунити, али су радници били револтирани и нису желели да оду. Помиње и трећи контигент Јевреја (Турке, Грке, Американце), након којих је требало да дођу на ред и Французи. Само овај један податак говори нама данас, а и Јеврејима у том периоду, да су исте или сличне репресалије вршене и над Јеврејима у другим земљама. Отуда није било тешко извести закључак или да желе све да их преселе из Европе у неки заједнички простор, или да их потпуно истребе са простора у којима већ бораве.

Јулске репресалије и даље су се настављале; 21. јула Елен пише да у Вел д’Иву 15000 мушкараца, жена и деце чуче једни уз друге док газе по њима. Немају ни капи воде, јер су им Немци, како каже, угасили воду и гас, па сви заједно гацају по лепљивим барама. Неки су узети из болнице, неки имају туберкулозу и око врата им пише „заразно”, а нема ниједног лека. Сваки од ових записа је драгоцен сведочанство до којег долазимо посредством неког ко је био у средишту ствари када се то дешавало, ко је прикупљао информације са свих страна и из

6 Франц. „Je note les faits, hâtivement, pour ne pas les oublier, parce qu’il ne. Faut pas oublier.” (Berr 2008: 70)

тог разлога је највернији преносилац видова мучења у логору, након чега следе депортације. Понашање полиције према Јеврејима по престанку чувања и убацавања у теретне возове се ништа не мења. У Дрансију су у те возове убацили мушкарце и жене као неке животиње, без сламе, да би их тако депортовали. Оно што треба истаћи је да воз не креће директно из Дрансија, већ из Буржеа а од јула 1943. из Бобињија, као и да су депортовани ту доведени аутобусом.

23. јула Елена је срећивала папирологију на послу и зачудила се како други говоре о депортацији као о простој ствари. Сазнаје да је Вел д'Ив испражњен и да су сви послати у логор Бон-ла-Ролан. Истиче да су жене са којима ради за дивљење, те да ту свакодневно долазе жене које су изгубиле своју децу, мужеви своје жене, деца своје родитеље, особе које траже новости о својој деци и женама, друге пак које желе да их прикупе. Као што можемо видети, писања су врло учестала и свакога дана Елена бележи понешто од дешавања. 24. јула је разврставала предмете које су послали „несрећници“: прстење, кључеве, маказе. Ово објашњава чињеницу да су по доласку у Дранси интернирани претресани и одузимано им је оно што су поседовали. Новац, хартије од вредности и накит су конфисковали, пажљиво инвентирали и вратили у логорску касу након депортације дотичних људи.

Месец дана касније депортације су и даље биле актуелне. У свој дневник 20. августа Елена записује да су сва деца из логора Бон-ла-Ролан одведена у Дранси, вероватно да би била депортована. Она се играју у дворишту, прекривена ранама и вашкама. 22. августа њена породица је добила писмо од оца у ком пише да ће бити ослобођен када Кулман плати кауцију. Ово је конкретан пример где заслуге које је имао њен отац нису уважене саме по себи, онако како закон налаже, већ се тражи додатни новац како би господин Бер био ослобођен.

У писму од оца које је стигло 18. септембра, добили су поруку у шифрама и упозорење да отпочињу хитне процедуре и да француски Јевреји почињу да одлазе. Намера Власти је да их узму да попуне конвоје са депортованима, па заустављају Белгијанце и Холанђане. На основу тога Елена мисли да ће све да почне као у јуну. Записује и случај доктора Шарла Мајера који је носио своју жуту звезду превише високо због чега је ухапшен, и прави осврт на законе рекавши да је узалудно веровати у поштовање донетих закона. Они су од самог почетка незаконити и дело њиховог хира, те су стога само изговор за заустављање и то им је заправо једина сврха а не поштовање неког записа или прописа (Бер 2008: 92).

Два дана касније из дневника сазнајемо да су сви већ знали да се креће са депортацијама Француза из Дрансија. Стизали су само хитни захтеви, било за потврдама било за топлом одећом. Добила је задатак да упозори све људе који имају некога у Питивијеу да донесу до сутра ујутру у 10 сати топлу одећу и друге неопходне ствари. Елена је схватила са ужасом да то значи да ће бити масовних депортација из Питивијеа. Тог јутра, док је одлазила, сазнала је да ће због једног „атентата“ сви бити кажњени и неће смети да излазе до три сата ноћу; 116 талаца је стрељано, а биће и „масовних депортација“. Из ових редова сазнајемо да када страда један Француз то значи да ће страдати велики број Јевреја, што је још један у низу тражења оправдања за ликвидацију јеврејског становништва. Поред пуког извештавања о догађајима, Елена описује и како је то било: све их обрију, сместе између бодљикавих жица, затим их гомилају у вагоне за стоку, без сламе, да би их потом ту и затворили. Оно што Елена не зна као живи сведок депортација, а што ми данас знамо на основу историјских извора, је то да је у периоду између 17. јула и 30. септембра 1942. године депортовано 34000 људи из Дрансија у Аушвиц.

22. септембра Еленин отац је ослобођен, а она се вратила на функцију библиотекара. У запису од 27. октобра пише како је отишла на факултет у задато време, али како је морала да се врати 45 минута касније, јер је морала најпре да иде да се региструје па да се врати. Овај податак нам је значајан јер објашњава чињеницу да је од децембра 1941. године префект полиције увео периодичну контролу над Јеврејима. То значи да су морали да се представе у префектури ради контроле личне карте, на којој је морало да пише црвеним словима Јеврејин или Јеврејка. Ова ознака не само да их је одвајала од других, већ је значила за Јевреје и извесна ограничења у погледу студирања и запослења.

Након ових записа, Елена Бер престаје да пише дневник на 10 месеци. Између првог и другог дела у дневнику налазе се фотографије ње и њене породице, које се чувају у *Меморијалу Шоа*. Поново вади дневник из фиоке 25. августа 1943. године и записује да је прошла скоро читава година али да су депортације и даље актуелне, као и логор у Дрансију. Закључујемо да су и угњетавања Јевреја и њихове патње још увек присутне.

Реченица која можда најбоље повезује дневник као лични рукопис и *Дневник* као значајно дело и историјски документ јесте: „У овом тренутку, ми живимо историју”⁷ (Бер 2008: 132). И то је оно што ми као читаоци двадесет и првог века заиста примећујемо док читамо *Дневник* Елене Бер и повезујемо сва наша знања о Холокаусту, чувајући у сећању слике свих страдалих са којима смо се сусрели на нашем „путовању”, док смо кроз разне документе упознавали болне прошлости и непомирљиве садашњости, надајући се да се будућност по угледу на прошлост никада више неће поновити. Еленин други страх везан је за неиспуњење њених снова, а то је да се неће поново срести са Жаном када се врати – она се плашила да неће више бити жива кад он дође.

Поред сентименталног тона који окупира други део дневника и где она записује своја промишљања, провлаче се такође мучни догађаји и терор Владе из Вишија над Јеврејима. Као крајњи случај безнађа, Елена 9. новембра наводи пример где су жандарми дошли да ухапсе двогодишњу бебу. По њеном мишљењу, то је најгори случај потпуног губитка моралне свести. Наредног дана су дошли у сиротиште и ухапсили тринаесторо деце, узраста од пет до тринаест година, а све због тога што су морали да испуне квоту од хиљаду људи које треба сместити у конвој. Са укидањем слободне зоне од новембра 1942. године, појачани су прогони и депортације Јевреја. Немци су окупирали целу Француску.

У извршењу депортација *Општин савез француских Израелита* такође узима учешће. Он делује као правни посредник између немачког окупатора, Владе Вишијевске Француске и јеврејског становништва, одакле и многе критике против њега, што је Елену веома погодило, јер је она била ту да помогне интерниранима, а не да им науди. У сиротиште овог Савеза Немци су смештали децу чији су родитељи депортовани и које нико није смео да спаси одатле. Зато су та деца имала статус „блокираног детета”. Као што сазнајемо од саме ауторке и из историјских извора, већина те деце је касније депортована.

Још један од примера мучења Јевреја је и напад на Универзитет у Стразбуру, који је након анексирања Алзас-Лорене од стране Рајха постао активан центар отпора. Гестапо је ту организовао велику рацију 25. новембра 1943. године, и том приликом је убијен папиролог Пол Коломи, ухапшено је 1200 људи, од којих је 110 остало у затвору. Потом 13. децембра записује да већ петнаестак дана круже вести да ће сви морати да буду ухапшени до 1. јануара 1944. године, а већ је 31.

7 Франц. „En ce moment, nous vivons l'histoire.” (Бер 2008: 132)

децембра изашла нова, како каже Елена, немачка мера, по којој се Јеврејима забрањује да се лече у болницама. Истовремено, Жозеф Даманд је именован за комесара Одржавања реда, што је према Елени означавало почетак цивилног рата, нова хапшења и убијања (Бер 2008: 179). Иначе Даманд, ултра колаборациониста, је у јануару 1943. године основао паравојну формацију Милицију Француске⁸, чији је циљ био да се бори против Покрета отпора. У децембру 1943. године ушао је у Владу Вишијевске Француске као генерални секретар Одржавања реда. Отад милиција појачава своју борбу против Покрета отпора и Јевреја.

Записи из јануара сведоче да нису ухапшени баш сви до краја децембра, као што се причало, али да је терор и даље настављен. 10. јануара 1944. године Елена бележи причу да су неки затвореници („réfractaires”⁹) покушали да побегну из воза, али су их војници опазили и убили. Затим сазнајемо о камионима пуних лешева које нису чак ни прекрили док их превозе. Ту је и случај великог рабина из Бордоа кога нису нашли кад су га тражили, па су похапсили све старце и болесне из старачког дома. За све то време, нове мере су свакодневно ступале на снагу: Јевреји нису смели више да се превозе амбулантним колима, нити да се лече у приватним ординацијама. Из тог разлога су одбили да породе њену сестру Дениз у болници коју је одабрала.

У свом дневнику бележи и да је 31. јануара била једанаеста годишњица од доласка Хитлера на власт, што значи да исто толико година влада режим у чијем су центру интересовања концентрациони логори и Гестапо (Бер 2008: 190). Разочарана свим дешавањима, Елена опет престаје да пише осам дана, а 14. фебруара сазнајемо да су се по очевом наговору одселили из куће, јер је тако било безбедније за све.

8. марта 1944. године Елена је ухапшена и одведена у Дранси заједно са породицом. Након тога је депортована у Аушвиц 27. марта 1944. одакле је пребачена у логор Берген-Белсен. Након што је оболела од тифуса, једном приликом није могла да се јави кад су је прозвали, тако да су је због тога пребили на мртво. Ту и умире, на свој рођендан, а само неколико дана пре ослобођења логора. Њен дневник је најпре био код Жана Моравиецког, а затим је предат у руке њене нећакe, Мариете Жоб, која га је дала на чување *Шоа Мемориалу*, 2002. године. Шест година касније рукопис је објављен, са предговором који је написао Патрик Модино. Преведен је на 26 језика и за нас данас представља вредан лични и историјски документ путем којег сазнајемо какав је био утицај антисемитизма у окупираној Француској током Другог светског рата.

5. Закључак

Идеје о увођењу антисемитских закона и мера који су директно били усмерени на одузимање права и слободе Јеврејима у Немачкој развиле су се из нацистичке идеологије, коју је најпре заговарао Карл Лигер у Аустрији, а коју је наставио да заговара Адолф Хитлер у Немачкој. У основи ове идеологије јесте мржња према Јеврејима. Упоредивши антисемитске мере које су донете у Немачкој са мерама које су доношене током Другог светског рата у Француској окупираној од стране Немачке, уочили смо да је присутна подударност у изрицању тих мера.

8 <<https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-54069110>>, 2. 2. 2022.

9 То су били чланови отпора који су радили у оквиру Службе обавезног рада у Немачкој, коју је наметнуо окупатор заједно са Владом из Вишија свим младим Французима старости од 20 до 22 године, почев од фебруара 1943. године.

У оба случаја жртва је јеврејско становништво које су сматрали државним непријатељом и које треба уништити. Како би дошле до потпуног испуњења својих циљева, немачке и француске власти постепено су доносиле законе и ограничавале права и слободу Јеврејима.

Током Другог светског рата, а након капитулације Француске, успостављена је Влада Вишијевске Француске на челу са маршалом Филипом Петеном. Ова Влада спроводила је терор над јеврејским становништвом, немилосрдно се односећи како према младима, тако и према старима и деци. Иако је маршал Петен тврдио да француска власт не заговара идеологију нацистичке Немачке, ми смо на основу нама доступних историјских докумената донели закључак да је она и те како заговарала антисемитизам и да је имала намеру да очисти Француску од Јевреја. Томе у прилог иде чињеница да је од 16. августа 1940. године Немачка вршила контролу над свим француским законима пре њиховог објављивања у Службеном листу. Из тог разлога политику и деловање француске Владе није ни могуће посматрати одвојено од политике окупатора, у чијој је основи нацизам. Отуда проистиче и подударање у доношењу и спровођењу антијеврејских закона и мера у Немачкој и Француској, које базично заговарају антисемитизам.

Оно што можемо закључити на основу историјских чињеница али и података из *Дневника* Елене Бер, који је централни предмет нашег рада, јесте да је антисемитизам у окупираној Француској био свеprisутан и обухватао све сфере живота јеврејског становништва. Значај овог дела огледа се не само у погледу књижевне вредности, што је условљено тиме да је ова студенткиња англистике била врло успешна у писању, већ и у погледу веродостојности података који сведоче о законима и антисемитским мерама које је донела Влада из Вишија, као и другим репресалијама спровођеним над Јеврејима. На страницама овог личног дневника наишли смо на патњу и јад једне младе девојке која је детаљно, по датумима, бележила све те мере, наводећи конкретне примере из свог живота и начин на који су се одражавале на њу и њено окружење, али и описујући психичке трауме кроз које су свакодневно пролазили, суочавајући се са дискриминацијом и мржњом на сваком кораку и у свим сферама живота.

Мржња, односно антисемитизам, испољавала се кроз разне видове тортуре над Јеврејима било ког узраста. Прва велика мера коју записује Елена, а која је заправо осма наредба по реду коју је донела Влада Вишијевске Француске, јесте увођење обавезног ношења жуте звезде 29. маја 1942. године. Оваква идентификација свих Јевреја старијих од шест година, било да су француског или иностраног порекла са боравком у Француској, није имала само за циљ да укаже на то ко је ко, већ и да одвоји „аријевце” од „не-аријеваца”, одузимајући овим другим разне видове слободе и права грађана. Конкретно на Еленином примеру, то је најпре значило да је могла да се вози само у последњем вагону метроа, да би потом довела до удаљавања студената са факултета, али и забране полагања испита. Уколико неко није правилно носио жуту звезду, попут њеног оца, Ремона Бера, био би ухапшен и депортован у логор Дранси. Овакви поступци били су само увод у оно што је уследило, а то је масовно одвођење родитеља и деце у логоре. Из Елениних записа, овај су задатак имали Немци, али су репресалије заправо вршене од стране француске полиције. Поред рација и одвођења у логоре, полиција је такође стрељала жене и децу, приказујући се као моћна над немоћнима.

Како би била на услузи онима којима је била неопходна помоћ, посебно деци која су остајала без родитеља, Елена је радила у *Општем савезу француских израелита*. Најтеже јој је било што није могла да помогне деци из сиротишта

овог Савеза, из разлога што су имала статус „блокиране деце”, што значи да је свима било забрањено да им помажу. Део те деце такође је депортован, а све да би се испунила квота људи коју је требало превести у конвоју.

Упркос свим потешкоћама, Елена је покушавала да води један привидно нормалан живот у окупираној Француској, али је редовно бележила антијеврејске мере. Издајамо забрану уласка у продавнице, осим у периоду између 15 и 16 часова, што је било време када нису ни радиле, затим забрана изласка напоље (полицијски час), одузимање ствари интерниранима, итд.

Поред жуте звезде, постојале су и посебне личне карте као вид легитимације, а повремено су морали да иду до префектуре да се декларишу. Потом им је забрањено да студирају, да раде у појединим установама, попут факултета, школа, болница; дакле, забрањено им је да раде у државним службама, али и да се лече у државним болницама. Касније су им забранили да се лече и у приватним службама, а нису смели ни да их превозе у амбулантним колима.

Стравичан је и податак да је због страдања једног француског полицајца било однето стотину јеврејских живота. У тој неравноправној борби, Јевреји су били највеће жртве који нису ни стизали да се опиру, а нису имали ни начина ни средстава, будући да су им најпре одузета сва грађанска права. Поред оних који су убијени током самог рата, велики је број преминуо у логорима услед разних болести и глади, боравећи у готово анималним условима. Из логора у Француској Јевреје су одвозили у Аушвиц – логор смрти. Елена није дочекала ослобођење логора, преминула је од последица тифуса и батина у логору Берген-Белсен, у априлу 1945. године, само неколико дана пре ослобођења логора.

Оно што се нама данас намеће као логичан и јасан циљ немачке и француске власти јесте намера да постепено угњетавају јеврејско становништво, како не би било неке веће побуне, као и да су од самог почетка имали циљ да их потпуно униште. Таква је намера по нашем мишљењу један монструозни чин, смишљен плански, од стране моћнијих сила са намером да увећају још више своју власт.

На самом крају, искрено се надамо да ће *Дневник* Елене Бер доспети до што већег броја читалачке публике и да ће се проширити свест о важности памћења и сећања на пострадале, како се оваква историја никада више не би поновила.

ИЗВОРИ

Anti-Jewish legislation, *Holocaust Encyclopedia*,

<<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/law-justice-and-the-holocaust>>, 8. 1. 2022.

Anti-Jewish legislation, *Holocaust Encyclopedia*,

<<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/anti-jewish-legislation-in-prewar-germany>>, 8. 1. 2022.

Anti-Jewish decrees, *British Library*, <<https://www.bl.uk/learning/histcitizen/voices/info/decrees/decrees.html>>, 8. 1. 2022.

Antisemitism, *Holocaust Encyclopedia*, <<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/antisemitism-1>>, 21. 1. 2022.

Батиа 2012: RD. Bhatia, *From Israelite to Jew: Anti-Semitism in Vichy France & Its Impact on French-Jewish Identity After WWII*, <<https://repository.wellesley.edu/object/ir359>>, 9. 1. 2022.

Бер 2008 : Н. Berr, *Journal*, Paris: Éditions Tallandier.

Гејд 2010: J. Guedj, *Introduction à l'histoire de la Shoah*, Paris: Éditions Imago

- Drugi svetski rat, *Bbc*, <<https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-54069110>>, 2. 2. 2022.
- Lois antijuives, *Aloumim*, <<http://www.aloumim.org.il/histoire/lois-antijuives.html>>, 27. 1. 2022.
- Мотулски, Јарвик 2018: Н. Motulsky, G. P. Jarvik, A German-Jewish refugee in Vichy France 1939–1941. Arno Motulsky's memoir of life in the internment camps at St. Cyprien and Gurs, *American journal of medical genetics*, <https://www.researchgate.net/publication/323133599_Jews_in_France_during_World_War_II>, 9. 1. 2022.
- Nazi Rule, *Holocaust Encyclopedia*, <<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/nazi-camp-system?parent=en%2F11106>>, 24. 1. 2022.
- Nazi Rule, *Holocaust Encyclopedia*, <<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/nazi-rule?parent=en%2F11160>>, 24. 1. 2022.
- Пакстон, Пир 2012: R. Paxton, S.L. Peer, The Rescue of Jews in France and its Empire during World War II: History and Memory, *French Politics Culture & Society* 30(2): 1–7, <https://www.researchgate.net/publication/304206947_The_Rescue_of_Jews_in_France_and_its_Empire_during_World_War_II_History_and_Memory>, 9. 1. 2022.
- Porte d'étoile jaune, *Reseau-canope*, <<https://www.reseau-canope.fr/cnrnd/ephemeride/1184>>, 8. 1. 2022.
- Rescue and Resistance, *Holocaust Encyclopedia*, <<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/rescue-and-resistance?parent=en%2F11124>>, 24. 1. 2022.
- Русо 1987/1990: Н. Rousso, *Le syndrome de Vichy de 1944 à nos jours*, Paris : Éditions du Seuil.
- Русо 2001: Н. Rousso, *Vichy, l'événement, la mémoire, l'histoire*, Paris: Gallimard.
- SS Police State, *Holocaust Encyclopedia*, <<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/ss-police-state>>, 24. 1. 2022.
- Statut juifs, *Aloumim*, <<http://www.aloumim.org.il/histoire/statut-juifs.html>>, 27. 1. 2022.
- Final Solution, *Holocaust Encyclopedia*, <<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-finalsolution?parent=en%2F11279>>, 24. 1. 2022.
- France, *Holocaust Encyclopedia*, <<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/france>>, 26. 1. 2022.
- Histoire de l'Holocauste, *Musée Holocauste Montréal*, <<https://museeholocauste.ca/fr/histoire-holocauste/>>, 2. 2. 2022.

ЛИТЕРАТУРА

- Ивановић 2020: Т. Ивановић, *Протоколи сионских мудраца: активићи генералтор антисемитизма. Политичког екстремизма и теорије завере*, <<https://chdr-ns.com/wp-content/uploads/2020/10/Tamara-Ivanovic-Protokoli-sionskih-mudraca-1.pdf>>, 21. 1. 2022.
- Кољанин 2018а: М. Кољанин, *Наставни материјал за борбу против антисемитизма. Део 1, Јеврејски народ и антисемитизам: (од старог века до 1918. године)*, Београд: Пропганда Јовановић, <<https://www.jevrejskadigitalnabiblioteka.rs/handle/123456789/1449>>, 11. 2. 2022.
- Кољанин 2018б: М. Кољанин, *Наставни материјал за борбу против антисемитизма. Део 2, Холокауст*, Београд: Пропганда Јовановић, <<https://www.jevrejskadigitalnabiblioteka.rs/handle/123456789/1453>>, 11. 2. 2022.
- Лазич 2015: Ж. Лазич, *Numerus clausus 1940: Уредбе о ограничавању права Јевреја у Краљевини Југославији*, Правни факултет Универзитета у Нишу: Ниш (докторска дисертација). <<http://www.prafak.ni.ac.rs/files/disertacije/dis-zeljko-lazic.pdf>>, 8. 1. 2022.
- Русо 2012: Н. Rousso, *Le régime de Vichy*, Paris: PUF.

ANTISEMITISM IN *THE JOURNAL* OF HÉLÈNE BERR

Summary

The paper focuses on antisemitism in *The Journal* of Hélène Berr. Our aim is to determine the way the antisemitism is advocated and conducted in this journal, so, at first, we give an overview of the laws and anti-Jewish measures that were brought in Germany and France in the XX century. They served to the Nazis led by Adolf Hitler in Germany and the Vichy government led by Marshal Philippe Pétain in France to restrict and deprive Jews of their liberty and rights, then to arrest them and take to concentration camps, where most people remained there until their death. A young English student, Hélène Berr, also experienced a tragic fate. She wrote a diary during the Second World War and recorded in detail all the measures and every kind of tyranny carried out against the Jews in occupied France. Therefore, this personal document is also a valuable historical testimony, on the basis of which we come to accurate and precise data of the presence of antisemitism in France during the war, which also represents the results of our work. The conclusion we reached by comparing antisemitic measures in Germany and France, and with the help of data from *The Journal*, is that there are compatibilities in imposing the measures in these two countries, and that the measures in France were implemented in the line with the measures in Germany. Also, in both cases, the Jews were seen as enemies of the state that needed to be destroyed, so hatred, i.e. antisemitism, was manifested through various forms of torture regardless of the age and status of Jews.

Keywords: antisemitism, anti-Jewish laws, anti-Jewish measures, journal, The Second World War, Hélène Berr, Germany, France

Dragana M. Vučković

